

Ольга Серета

кандидатка юридичних наук, доцентка,
відповідальна секретарка Національного проєкту
“Скарбниця пам'яток українського права”

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА
ЯК НЕВІД'ЄМНІ АТРИБУТИ ТА ФУНДАМЕНТ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
В КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЄКТУ
“СКАРБНИЦЯ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА”

У країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) здійснюється поточна систематизація не лише законодавства, а й *пам'яток права як документів – маркерів історичної пам'яті народу про державність, державотворчі процеси на різних етапах його розвитку*. Тому в умовах інтеграційного процесу України до ціннісного й політичного простору держав – членів ЄС показовим є ставлення до національної правової спадщини – пам'яток українського права.

Також постала потреба *подолання історичних політичних міфів*, які загрожують національній безпеці України. Українське суспільство та його міжнародні партнери вже тривалий час вводяться в оману “переписаною” історією держави-агресора. Тому є реальна небезпека втратити правову спадщину України, а з нею – самобутнє коріння української державності. Низка пам'яток українського права від авторів – постатей-державотворців (наприклад, “Руська правда” Ярослава Мудрого) вже стали частиною “чужої” історії, а отже, і “чужої” ідентичності, інші – забуті.

Зважаючи на тисячолітню традицію українського державотворення, з метою захисту та популяризації історичних витоків й атрибутів української державності, якими є пам'ятки українського права, редакція юридичного журналу “Право України” започаткувала ініціативу – Національний проєкт “Скарбниця пам'яток українського права”.

Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 23 жовтня 2019 р. № 350 “Про систематизацію пам’яток українського права та здійснення багатотомного видання ‘Скарбниця пам’яток українського права” (далі – Розпорядження), *прийнято рішення підтримати ініціативу редакції юридичного журналу “Право України”*: систематизувати пам’ятки українського права як ціннісний та правовий фундамент чинного законодавства України; укласти 10-томне видання “Скарбниця пам’яток українського права”, а також створити електронний ресурс із вільним доступом.

Керівництво проектом та контроль за його виконанням доручено голові Редакційної ради юридичного журналу “Право України”, Першому заступнику Голови Верховної Ради України, доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України (далі – НАПрН України) Руслану Стефанчуку, *керівництво інформаційним забезпеченням – заступниці* Голови Верховної Ради України, кандидатці історичних наук Олені Кондратюк. *Виконавцем проекту офіційно визнано Редакційну раду, редакцію юридичного журналу “Право України” та юридичне видавництво “Право України”*.

До підготовки концепції та змісту Національного проекту “Скарбниця пам’яток українського права” Розпорядженням залучено науково-дослідні установи Національної академії наук України (далі – НАН України), НАПрН України, Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, Національну історичну бібліотеку України, інші наукові бібліотеки України, архівні установи та музеї.

Головним науковим консультантом проекту є директор Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, академік НАН України Валерій Смолий, а *головним науковим координатором – президент* НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Олександр Петришин.

Згідно з Розпорядженням видання “Скарбниця пам’яток українського права” та *розробка відповідного електронного ресурсу будуть здійснені з використанням небюджетних коштів*.

Це рішення відповідає нашому переконанню, що *його зобов’язане здійснити сучасне покоління українських меценатів*: правники, представники бізнесу та підприємці, національні неурядові організації та благодійні фонди. Адже будь-який народ, будь-яка нація починається передусім із того, що вона зобов’язана досконало знати своє коріння та витоки, бо, як казав М. Рильський, “хто не знає свого минулого, той не вартий

свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани”¹.

Національний проєкт “Скарбниця пам’яток українського права” націлений на консолідацію української нації, утвердження її самоідентичності як самобутньої та європейської нації з тисячолітньою державністю, полікультурним досвідом право- і державотворення. Проєкт дасть змогу виявити та зберегти правову спадщину України – пам’ятки українського права як невід’ємні атрибути та фундамент української державності.

Поняття “пам’яток українського права” у широкому розумінні тлумачимо як документи, що становлять духовну (ціннісну) і матеріальну основу державності та виступають водночас її ознаками й атрибутами. Пам’ятки українського права – ідентифікаційні національні символи державності.

У вузькому розумінні – *письмові нормативні джерела*: конституції, кодекси, зібрання, нормативно-правові акти та договори, акти церковного права в Україні, рішення органів місцевого самоврядування, рішення громадських судів та інші джерела українського звичаєвого права, які відтворюють генезу та особливості розвитку української державності від її витоків до сучасності (IX–XXI ст.), а також є документами – маркерами історичної пам’яті українського народу про походження та становлення державності.

Серед них розрізняємо, власне, *українські пам’ятки та пам’ятки права, які здійснили визначний вплив на формування української державності*.

До першої групи відносимо, зокрема: пам’ятки українського звичаєвого права (IX–XX ст.); пам’ятки українського права доби Київської держави (IX–XIII ст.); пам’ятки українського права доби Галицько-Волинської держави (XII–XIV ст.); пам’ятки українського права Української козацької держави “Військо Запорозьке” (XVII–XVIII ст.); пам’ятки українського права доби Української національної революції (1917–1921 рр.); пам’ятки права Української СРР/РСР (1917–1991 рр.); пам’ятки права сучасної Української державності (1991–2020 рр.).

Другу групу становлять *пам’ятки права, які здійснили вагомий вплив на формування української державності*: пам’ятки права у період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовсько-го, Польського королівства, Речі Посполитої (XIV – кінець XVIII ст.); пам’ятки права у період перебування українських земель у складі Австрії (Австро-Угорщини), Московського царства (Російської імперії) (кінець XVIII – початок XX ст.). Це документи, які де-юре прийняті органами

¹ Цит. за: О Святоцький, ‘Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витoki та етапи становлення’ (*Голос України*, 23.02.2019) <<http://www.golos.com.ua/article/314085>>.

влади цих держав. Однак вони мають тісний зв'язок з українською державністю, правовими інститутами українського права або вплинули на їхній розвиток².

Такий підхід відповідає змісту історичної політики ЄС, де особливе значення має концепція спільності історії та тісних історичних зв'язків як консолідуючих факторів Європи. Оскільки правові системи держав ЄС формувалися інклюзивно, відповідно, пам'ятки права є водночас і атрибутом національної державності, і спільним надбанням європейських народів. На різних етапах державотворення в Європі український народ був його активним учасником і творцем. Перебуваючи у складі інших держав, він зберігав свою юридичну автономію, брав участь у державному управлінні, або отримував відповідне державне регулювання з урахуванням місцевих юридичних звичаїв та практик. За таких особливостей до пам'яток українського права цілком обґрунтовано віднесені нормативні джерела зарубіжного походження, що впливає із їхнього загальноєвропейського значення і контексту.

Провідна ідея

Виконання проєкту передбачає здійснення систематизації 648 пам'яток українського права (IX – початок XXI ст.), їхню діджиталізацію, переклад та наукове коментування.

Результатом стане видання трьох серій книг: перша серія – видання кожної окремої пам'ятки (590 книг); друга серія – багатотомне видання “Скарбниці пам'яток українського права” у 10 томах (19 книгах); третя серія – видання 10 пам'яток-реліквій українського права, які здійснили значущий вплив на формування української державності. Кожна пам'ятка буде подана в оригінальному (факсимільному) вигляді, українською мовою та з науково-популярними коментарями.

Також буде розроблено вебпортал правової спадщини України з відкритим доступом.

Мета

Метою проєкту є утвердження української ідентичності та ідеї про самобутність і правонаступництво української державності від IX – до початку XXI ст. через збереження і популяризацію пам'яток українського права як її атрибутів.

Її досягнення можливе через реалізацію таких завдань:

² Перелік пам'яток українського права додається та виноситься на загальне обговорення. Пропозиції просимо надсилати на електронну адресу: skarb_pravo@ukr.net.

1) на базі бібліотечних та архівних фондів виявити і *систематизувати пам'ятки українського права* – документи органів влади, місцевого самоврядування тощо, які відображають генезу української державності від Київської держави до етапу державної незалежності України; а також здійснили значний вплив на процеси становлення та розвитку української державності;

2) *оцифрувати пам'ятки українського права*;

3) *розробити вебпортал* правової спадщини України “Скарбниця пам'яток українського права” та розмістити бази даних цифрових копій пам'яток українського права *на платформі юридичного журналу “Право України” у відкритому доступі*;

4) створити науково-популярні коментарі до кожної пам'ятки;

5) здійснити *видання “Скарбниця пам'яток українського права” у 10 томах (19 книгах)*;

6) здійснити *видання 648 пам'яток українського права* окремими книгами (590 книг);

7) здійснити *видання 10 особливо значущих для української державності пам'яток – реліквій українського права*;

8) провести *комплекс комунікаційних заходів для популяризації проекту та пам'яток українського права* як в Україні, так і за кордоном.

Хронологічні межі

Систематизація пам'яток українського права буде здійснена відповідно до етапів становлення та розвитку української державності від історичних витоків – до етапу державної незалежності: доби Київської держави (IX–XIII ст.), доби Галицько-Волинської держави (XII–XIV ст.), у період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства, Речі Посполитої (XIV – кінець XVIII ст.), доби Української козацької держави “Військо Запорозьке” (XVII–XVIII ст.), у період перебування українських земель у складі Австрії, Австро-Угорської та Російської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.), доби Української національної революції (1917–1921 рр.), Української СРР/РСР (1917–1991 рр.) та сучасної української державності (1991–2020 рр.).

Унікальність

Уперше через комплексне застосування інноваційних технологій і наукових досліджень у сфері історії права, археографії та джерелознавства сучасний правотворчий процес буде поєднано з його історичними витоками та засадничими принципами; а також прослідковано генезу

української державності та правонаступність України від IX – до початку XXI ст. у взаємозв'язку з національними правовими системами інших держав. Оцифровані пам'ятки будуть систематизовані відповідно до етапів розвитку української державності та супроводжуватимуться науково-популярними коментарями, їх доповнить багатотомне видання, видання окремих пам'яток, а також факсимільні видання серії “Реліквії українського права”.

Нині розповсюдженими є окремі цифрові колекції (зокрема і збірки різних документальних джерел) бібліотек, музейних та архівних установ, самостійних дослідників. Однак вони є фрагментарними, зосереджені на різних платформах і для непідготовленого користувача дають вузькі знання, не створюючи цілісного уявлення про правонаступництво України та генезу національної державності від часів Київської держави – до етапу державної незалежності України. Окремі наукові видання націлені на вузьке коло фахівців, перевантажені інформацією та науковою термінологією, тому позбавлені інтересу широкого кола читачів.

Зокрема, низка пам'яток українського права, які доводять правонаступництво у період відсутності національної держави, дотепер залишаються поза увагою наукових кіл та суспільства: пам'ятки українського звичаєвого права; юридичні місцеві практики народовладдя на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства, Речі Посполитої, Австрії, Австро-Угорщини, Російської імперії. Крім того, відсутня й систематизація пам'яток церковного права України. Численні пам'ятки, які поєднують Україну з європейською історією, державотворчими процесами і культурою, досі залишаються поза правовою спадщиною України, а відповідно, поза історичною пам'яттю народу.

Національний проєкт “Скарбниця пам'яток українського права” усуне зазначені прогалини, виявить і збереже правову спадщину українського народу – пам'ятки українського права, які відтворюють генезу української державності та здійснили значний вплив на її розвиток і становлення у період перебування українських земель у складі іноземних держав.

Інноваційність

Проєкт пропонує цілісну та комплексну систематизацію правової спадщини України – пам'яток українського права від IX – до початку XXI ст. у формі електронного ресурсу з відкритим доступом. Він дасть змогу ефективно популяризувати їх як серед широкого кола користувачів в Україні, так і за її межами, а також поєднати сучасний

правотворчий процес із його історичними витоками та засадничими принципами. База даних може стати невід'ємною частиною класифікатора чинного законодавства України. Таким чином, за зразок у цьому питанні буде взято досвід провідних європейських держав (Австрії, Німеччини).

Соціальна цінність проекту

Національний проект “Скарбниця пам'яток українського права”, окрім культурно-мистецької цінності його результатів, націлений на протидію і подолання наслідків “гібридної війни”, є чинником забезпечення інформаційної безпеки України. Проект “реанімує” історичну пам'ять українського народу від наслідків інформаційних атак і політики Росії як держави-агресора, яка веде пропаганду і говорить про відсутність національної державності, самобутності і тисячолітнього коріння української нації; про “російське” походження народів тощо. Вебпортал та книги із серій дадуть змогу реалізувати кожному користувачеві право користуватися культурною спадщиною та сприяти її збагаченню, яке гарантоване Рамковою Конвенцією Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства від 31 жовтня 2007 р. (чинність для України – від 1 травня 2014 р.).

Пам'ятки українського права як правова спадщина України є невід'ємною частиною і національної культурної спадщини, і європейської. Вони дійсно, згідно з визначенням Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, є сукупністю ресурсів, успадкованих від минулого, які люди, незалежно від своєї приналежності, вважають відображенням і вираженням своїх постійно мінливих цінностей, вірувань, знань і традицій. Це спільне джерело пам'яті, розуміння, самобутності, згуртованості й творчості.

Подальший розвиток

Слід відзначити, що Національний проект є динамічним. Видання серій книг, а також база даних вебпорталу можуть бути розширені (оновлені) за результатами майбутніх наукових досліджень у сфері історії права та джерелознавства. Вважаємо перспективним використати цей досвід у межах спільної співпраці з державними науковими установами, бібліотеками й архівами України та державами – членами ЄС: спільно працювати над поповненням колекцій пам'яток; створити національну мережу формування правової спадщини України з віддаленими адміністраторами та операторами баз даних. Зокрема, перспективним є переклад книг і самого електронного ресурсу англійською мовою.

Цільова аудиторія

Проект спрямований на широку аудиторію: громадян України, які не мають фахової історичної чи правничої освіти; вільно користуються ПК та мережею Інтернет, мають доступ до фондів бібліотек і музеїв. Це представники інститутів громадянського суспільства, яким потрібні ґрунтовні знання джерел українського права, визначних його пам'яток. Користування порталом, книгами забезпечить їм доступ до пам'яток правової спадщини України, у доступній та інтерактивній формі ознайомить із генезою української державності.

Опосередковану аудиторію становлять фахівці – історики, юристи, педагоги, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, культурні та просвітницькі осередки, консульські та дипломатичні представництва, міжнародні громадські організації.

Команда проекту

До підготовки концепції та змісту Національного проекту “Скарбниця пам'яток українського права” залучені провідні *фахівці науково-дослідних установ НАН України*, зокрема: Інституту історії України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інституту держави і права імені В. М. Корецького, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту української мови; *НАПрН України; Національного заповідника “Софія Київська”*; *провідних закладів вищої правничої та історичної освіти*: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Український католицький університет, Національний педагогічний університет України імені М. П. Драгоманова, Запорізький національний університет, Ужгородський національний університет та ін.

Серед них: *правники та історики* – дослідники теорії та джерел українського звичаєвого права (доктор юридичних наук, професор М. Мірошніченко, кандидат юридичних наук, доцент М. Бедрій, кандидатка історичних наук Т. Кузик та ін.), дослідники пам'яток церковного права в Україні (доктор історичних наук, професор І. Скочиляс, отець М. Димид, докторка юридичних наук І. Мацелюх та ін.), дослідники пам'яток та доби Київської Русі (доктор юридичних наук О. Гавриленко, доктор юридичних наук, професор В. Кириченко, доктор історичних наук, професор Б. Андрусин, кандидат історичних наук Д. Гордієнко, канди-

датка юридичних наук, доцентка С. Ковальова та ін.), а також доби Галицько-Волинської держави (доктор юридичних наук, професор І. Бойко, кандидат історичних наук І. Паршин), доби перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства, Речі Посполитої, Австрії, Австро-Угорщини, Російської імперії (докторка історичних наук, професорка Н. Старченко, кандидат історичних наук Д. Ващук, докторка історичних наук, професорка Т. Зайцева (Гошко), доктор юридичних наук, професор О. Головка, доктор юридичних наук, професор І. Бойко, кандидатка юридичних наук, доцентка О. Серета), доби Української козацької держави (кандидат юридичних наук, доцент А. Кольбенко, доктор юридичних наук, професор І. Бойко), доби Української національної революції (доктор юридичних наук, професор П. Захарченко, доктор юридичних наук, професор В. Рум'янцев, доктор юридичних наук, професор І. Бойко, доктор історичних наук, професор М. Вегеш), радянської доби (доктор юридичних наук, професор О. Гавриленко, доктор юридичних наук, професор В. Гончаренко) та етапу сучасної української державності (доктор юридичних наук, професор О. Петришин, докторка юридичних наук, професорка Т. Сироїд), а також *філологи та перекладачі* – доктор філологічних наук, професор Ю. Пелешенко, кандидат філологічних наук, доцент М. Трофимук, кандидатка філологічних наук, доцентка О. Трофимук.

Наукове координування проєкту та організаційний супровід команди безпосередньо здійснює юридичне видавництво “Право України” в особі президента, доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Олександра Святоцького.

Національний проєкт “Скарбниця пам'яток українського права” – велика спільна справа сучасного покоління правників незалежної України в пошану українських державотворців і збереження пам'яток українського права як невід'ємних атрибутів та фундаменту української державності.

Збережемо правову спадщину України разом!